

Иван Вазов

Епоха – кърмачка на велики
хора
Портрет

Когато Курудимов дочете романа си, той бе достигнал в силно вълнение. Кръвта му се бе вдигнала в главата и лицето му пламтеше; очите му светеха с безпокоен, трескав огън, свилени кичури от русата му коса падаха по бялото чело, набърчено сега, сякаш от кипежа на творческа мисъл.

– Добро – каза другарят му, юноша също, с тихо и флегматическо лице.

– И това не е измислица, батенка мой, нито е подражание, това е из действителния живот, плод на мое лично наблюдение. Аз познавам героите. А? Прекрасно! И първи труд още... И названието отговаря: „Скала, или нещастни жертви на любовта“, а? – И Курудимов гледаше с вдъхновен вид другаря си.

– Да, добро – повтори сухо Спасов, като зе дебелията тетрада. – Как? Ами ти си изменил името си.

– Малко, да, Гороломов. Курудимов много пъдарско, а името значи... Волтер се е викал най-напред Аруе, разбираш? Аз Гороломов ще се подписвам вече.

Спасов се ухили.

– Защо се не опиташ и ти, Спасов?

– В какво?

– Като мене: стани писател!

Спасов се изсмя.

– Писател? То не е за моите уста лъжица.

– Напразно се унижаваш, изпитай таланта си и ти. Какво поприще мислиш да зафанеш?

– Аз съм ти казал: учителско.

Гороломов (ние така вече ще го наричаме) погледна със съжаление другаря си.

– Учител? Да затъпееш над глупави уроци, да станеш една машина, която двамайсет години да дърдори едно и същото, за да дочака пенсия!... Да мухлясаш и подивееш, както нашия учител по математиката! Отде такава охота?

– Слушай, Панайоте, аз гледам по-сериозно на учителското звание. Истина, за славолубив човек то не представя широк простор... но аз не се лакомя за слава... Според мене, задачата...

Гороломов го пресече:

– Зная, зная, какво ще ми кажеш! Но аз те уверявам, байно, че с такива смирени размишления няма да идеш далеко... Който се срамува да иска да стане голям, той желае да остане нула. България и без тебе има

хиляди даскали, но тя няма велики писатели. А малко ли даровити натураи трънхват в тълпата или се гушат из дупките? Предстаи си, и аз каква глупост щях да направя. Постъпих най-напред в земеделческото училище! Отивам да държа ралото, когато моето призвание било съвсем друго – перото! Позор, нали?

– Защо? Ралото и то е честно. С ралото знаеш навярно, че ще бъдеш полезен.

– Черният труд, батенка, е за простия народ, както и даскаллъка – за ординарните хорица. Аз имам по-благородна задача, разбираш? Изпитай се, казвам ти, земи пример от мене.

– Аз нямам охота да съм голям човек, предпочитам да съм един добър учител, друго не желая – отговори Спасов.

– Сиромашки идеал, съжалявам те за унижението ти. Ти земи пример от мене: вярвал ли си някога, че тая глава била способна да роди подобно нещо? – каза Гороломов, като махаше гордо ръкописа си.

– Кога ще пратиш романа си? – попита Спасов, за да се уклони от отговора.

– Тозчас!

И Гороломов зафана разпалено да завива в пакет ръкописа си. После го надписа до редакцията на едно периодическо списание.

Тия два младежа бяха седмокласни гимназисти, приятели. Те свършваха тази година. Но както личи от горния разговор, по душевни свойства и характер те бяха две противоположности. Гороломов, природата буйна, смела и самоуверена, с въображение горещо, с ум жив и блестящ, ако и не дълбок, рязко се отличаваше от другаря си, тих, скромен и с ранна сериозност, изобразена на лицето му. От най-напред Гороломов влезна в земеделческото училище в Садово според желанието на баща си. Скоро обаче неговият безпокоен дух намери много суха домакинската наука, той се разкая, разбунтува учениците, би един учител и остави Садовското училище, та мина в гимназията. Но и там не мирува. Той добиваше лоши бележки, затова намери системата на преподаването отвратителна, редът – тиранически, учителите – идиоти и фана да им подфърля тайно сатири. Произведенията му се харесаха на другарите му и той скоро мина между тях за литератор. Тоя успех пося в душата му първото ламтене за писателска слава. Тя му се виждаше сега най-достъпна. Тоя роман щеше да му я даде. И той се потруди с време да направи по-звучно и многозначително името си... Страстното четене биографиите на великите писатели и едностранното им разбиране разбуди в душата му непобедимо желание да стане такъв. То произведе в

него малко нещо влиянието, което рицарските романи имаха върху Дон Кихота. В ума на Гороломова се въртяха сè громки имена на велики литератори и той привикна да се мисли един от тях. Техните слабости, недостатък и даже пороци той земаше за главен елемент на гения им и мислеше, че го има, щом подражава отрицателните им страни. Понеже повечето писатели не са били прилежни ученици, той пренебрегваше уроците си. Какво беше писал Мюсе той не знаеше, но помнеше, че Мюсе имал небрежен стих и бил пияница, а Шекспир – циник; той знаеше, че Байрон е живял лудешки, че Дюма не е заличавал нищо, че Молиер е обирал чужди автори, а Русо – чужди джебове – в детинството си, че Марло бил развратник и Волтер спекулатор и пр. С такъв отличен багаж в главата и само с едно раздражено тщеславие вместо талант, Гороломов се впускаше в писателското поприще.

Грандоманията на Гороломова не случайно фърли избора си на последното: всяко друго искаше сериозни знания, упорен труд, несъкрушима воля и заслуги, за да достави слава. Писателството я даваше без всичко това! *Poeta nascitur.*

Ако да беше по-прозорлив, той би видял политиката.

Романът му съдържаше историята на една излъстена и отритната от любовника си девойка, която в отчаянието си фърля се от една скала и се утрепва в същия час, когато разкаяният ѝ любовник тича великодушно да я спаси и да ѝ даде ръката си. Но той пристига късно. Тогава и той героически се фърля от скалата и умира при обожаваната си.

Гороломов, по подражание Байрону, изобразяваше в героя себе си; героинята беше едно момиче, което той при едно тайно свиждане беше коварно упоил с хлороформ с престъпна цел. За щастие само първата половина от този роман имаше истинска основа: трагическата развязка беше чист плод на фантазия; защото Марийка Неделкова не се беше още самоубила, а Гороломов съвсем не мислеше да прави подобно нещо, а, напротив, беше турил намерение да стане прочут човек.

Романът беше фалшиво скроен и нелепо написан. Много нощи Гороломов не спа. Отговорът на редакцията къснееше. Той се безпокоеше мъчително. Ту се яреше на себе си, че се е унижил да проси благоволенieto на някакви си завистливи идиоти (тъй наричаше той редакцията), ту му се присънваше, че вижда романа си напечатан в списанието на първо място, с гръмотевичното му име и с един ласкав отзив от редакцията. Тогава сърцето му тупаше от гордост. Той виждаше, че славата разтваря и двете крила на вратията си и името Гороломов – окръжено от лучезарен венец... Минаха в такова трескаво ожидание три недели.

Най-после Спасов донесе новата книжка от списанието.

– Има ли? – извика или по-добре изрева Горололов.

– Да, има нещо.

Гороломов с разтреперана ръка и запъхтян прерови книжката, но нищо не намери. На последната червена корица само той прочете настърхнал следните думи от редакцията:

„Господину Г..... ву, в П. Вашият роман (?) няма да бъде напечатан. Всичко в него е нелепост, дори и името на автора. Не бързайте, поучете се повечко.“

– Мерзавци! Подлеци! Идиоти! – развика се Гороломов във от себе си. – Аз бях глупав, дето се отнесох до тия празноглавци и славолюбци. Това трябваше и да се надявам. Всички гениални писатели са имали по-напред такава борба с бездарни обскуранти... Шилер чука на стотина порти, догде да измоли да му напечатат „Разбойниците“ на хартия, с която лепят пенджери... А лорд Байрона? Как посрещнах първия му трудец пак подобни завистници? Не подиграха ли се и нему с името му дори? Но убиха ли му духа? Не, още повече разбудиха гения му... И той ги смаза със сатирата си; няма да ги оставя и аз безнаказано моите подли гонители. Да, Гороломов е Гороломов – напук! Аз ще ги съсипя тях, аз ще отмъстя за тая подигравка със съчинението ми, което има само тоя грях, че не е излязло из тяхното бездарно перо... Не, чакай да ги насоля още отсега.

И той седна и написа до редакцията следващото писмо:

„Господа клепоухи мъдречи! Исках да изпитам доколко сте низки същества и сега се уверих... Вие мислите, че геният има гнездото си само във вашите глави, защото имат бради! Или зимате вий възрастта ми за мерило на таланта! Знайте, господа невежи, че Шилер беше три години по-млад от мене, когато написа най-славното си съчинение. И тогава се улучиха подобни като вас магарета, но те попаднаха в бездната на нищожеството... Или мислите, че даровитите писатели, учението ги е направило такива? Повечето не са свършили курс! Нима божествений Омир е имал диплом? Дипломът е нужен само на идиоти като вас! Но вие сте глупави, господа, като вярвате, че ще уморите и задушите таланта ми. Слава богу, има много печатници в България – не само вашето калпаво списание. Аз съм възхитен, че вие излязохте такива мазници. Вашият отказ за мене е слава. Той е първият венец, който туряте на главата ми, без да щете. Презирам ви ужасно:

Гороломов“

Тия редове, въпреки псувните и детинските самохвалства, бяха написани вдъхновено. Уязвеното самолюбие често е красноречиво в негодуванието си. Сам Спасов неволно изръкопляска от необясним възторг.

– Аз те съветвам, Панайоте, да вместиш и това писмо при романа, ако го печаташ... Можеш да бъдеш уверен, че поне него всеки ще го прочете, то ще осигури успеха му – каза живо той, без да се сети, че фалбата му от една страна галеше, от друга жилеше самолюбието на Гороломова – защото Спасов искрено съчувствуваше на приятеля си, в когото вярваше, че има писателски дар. От тоя ден Гороломов обяви война на редакцията и я поведе с успех. Едно хумористическо листче на драго сърце прие и печата грубите му нападения на списанието и на редакторите му. Това угоди на мнозина недоволни още, които го поместиха. „Критиките“ на Гороломова бяха намерени прекрасни, а един от учителите му (те се бояха вече от него) подобострастно нарече го „българския Белински“. Гороломову се зави шемет от сполуката; той ставаше изведен наж критически авторитет и знаменитост, и то само с няколко статийки! А какво ще бъде, когато излезе на свят романът му? Какво светло бъдаше!

Но случи се едно събитие, което пресече бляскавите му успехи в литературата и измени съвсем съдбата му. Романът му с Марийка, ако не сдоби място в страниците на списанието, той си го зафащаше добре в живота. При всичко, че Гороломов беше фърлил Марийка от скалата и почти забравил съществуването ѝ, но Марийка живееше и носеше в гърдите си плода на кавалерството му. Когато бедната девойка почувствува положението си, тя съобщи тайно Гороломову, когото се страстно любеше, че ако не се съгласи да я земе, то тя е опозорена навсегда и че не ѝ остава друго, освен да се отрови. Това писмо поразил неприятно Гороломова, но от друга страна го успокои. Значи, ако Марийка се убие, въпросът е изчерпан. Това даже погъделичка тщеславието му: една мома, която се убива от любов за него! Такова нещо беше сторила и една жена за Байрона във Венеция! Той не отговори нищо на Марийка, за да я измъчи повече и да усили в нея отчаяното решение... Но едно второ писмо разби надеждата му. Марийка му явяваше, че ако не ѝ отговори, тозчас ще изповяда всичко на баща си. Гороломов се страшно смути. Той намери криминалния законник и настръхна от наказанието, което се налагаше за злодеяние, на каквото беше станала жертва Марийка. После той познаваше баща ѝ: лют и решителен опълченец. Ако не го дадеше

на съд, той беше способен с кръв да измие позора от лицето си и да отмъсти за дъщеря си. А това беше по-вероятно... Гороломов се видя на тясно и отговори Марийки, че я обича също нежно, и се заклеваше, че ще се сгоди за нея, щом свърши экзамена. Онадеждената мома се поуспокои и чака нетърпеливо. Когато се свършиха изпитите, тя писа пак Гороломову и му напомни условието, но писмото ѝ го не намери.

Той беше тръгнал вече за Русия.

Внезапното тръгване на Гороломова, тозчас подир экзамена, приличаше на едно бягство. Възползуван от срока, който изпроси от Марийка, той се претръшна пред баща си да го изпрати да се учи в Русия – и без забава, за да се приготви там да постъпи в университета, доде траеха ваканциите му. Той лудееше да придобие по-високо образование; това било мечта на живота му, той би се убил, ако баща му се не съгласи! Слосаният му баща се видя в чудо: той не беше в състояние да поддържа Панайота, но го обичаше безумно. Той падна на молба пред правителството, за да отпусне стипендия за сина му. За щастие просбата му мина и стипендия отпуснаха – едничката, която оставаше по медицината.

Прочее, Гороломов постъпваше неволно в Медицинския факултет.

Естествено медицината му вдъхваше отвращение. Ни умът му, ни характерът му не беше приготвен за такова сериозно занятие.

– Аз не съм създаден за доктор, нито мога да бъда касапин на човешко месо – каза си той. – Моето истинско призвание е литературата. Тоя проклет факултет няма да ме отклони от пътя, който ми е начертало providението. Малко ли велики писатели са се обърквали в избора на кариерата си? Гете също беше влезнал като мене в медицината, а се озова в поезията, също и Шилер, когото изгониха...

И той се затвори у дома си и зафана да пише стихотворения, драми и повести. Той вече не помиришваше лекциите. Другарите му българи често го навестяваха и намираха угълбен в писателски занятия сред куп тетрадки и ръкописи. На удивлението им той отговаряше високомерно:

- Против природата си не мога да ида.
- Ами тогава защо не постъпи във филологическия факултет?
- Измамах се, сега виждам, че като доктор ще бъда нула, а като литератор ще ида далеко.

Другарите намериха справедливи словата му. Младите натури са великодушни.

– Нека да пише – каза Китеров, – не е голяма беда, ако България има един нехелен доктор по-малко. Всеки от нас има по някакво ръкописче, скрито в дъното на ковчега си... но Гороломов не крие

наклонността си и вярва в себе си. Това е добро. Може да има действително талант.

Гороломов продължаваше да пише с неугасващо въодушевление и неуморно. Нищо не го смущаваше. Той се бе разпростил с медицината и тя с него. Той беше писал само веднъж на баща си. Отговорът пристигна по-бързо, отколкото той се надяваше. Баща му го строго съдеше за новото име, което си е прикачил, като че е някой голям човек. Това раздразни Гороломова, той скъса писмото, като избъбра:

– Ще ме видиш какъв съм аз!

Той доби силно желание да зачуди съучениците си с дарованието си. Той вече имаше симпатиите им. Една зимна вечер той събра неколцина души, за да им прочете „Скала, или нещастни жертви на любовта“, за който роман често им бе говорил с възторг. Предварително той разпалено им разправи за възмутителния отказ на редакцията, която пак обсипа с ругателства. Прочитът на романа се зафана посред пълна тишина. Студентите най-напред напрегнаха уши с голямо внимание; после фанаха да се споглеждат в недоумение, после да се прозяват крадешката. Къде среднощ Гороломов свърши. Лицето му светеше. Той ги изгледа въпросително и гордо.

Мълчание се възцари, нарушено само от няколко пресилени „да“ „да“ и изкашлювания.

– Добро, добро – прибавиха някои от немай-къде.

Но веднага Китеров се обади смело.

– Господин Гороломов, вие ще ме извините, ако ви кажа безпристрастно мнението си. Романът ви не е сполучен: няма нито жизнена правда в него, нито сянка от художественост. Излиза, че редакцията, която ви е отказала напечатването му, ви е направила услуга...

Гороломов го погледна втрещено.

– Бай Китеров, извинете, но вие не сте разбрали добре. Това е истинско събитие... – отговори глухо Гороломов, комуто гласът се сфана, като че някой го стисна за гушата. Обилен пот обля челото му.

Китеров пое по-натъртено:

– Какво е събитието – не знам, но романът е фалш от начало до край... В действията, които се развиват, няма никаква логика, в характеристиките – никаква истина, а душевните проявления на героите нагло противоречат на всичките закони на психологията... Колкото за Геролдева, героя ви, той не е живо човешко същество, а някаква бърканица, чудовище безлично... Вие напразно го изкарвате симпатичен и някакъв рицар... Той от сто разкрача мирише на мошеник и макар да уверявате, че

събитието е истинско, никой няма да ви повярва, че той се е фърлил от скалата. Такъв нравствен скок, който вие с нищо не обяснявате, е невъзможно да произлезе в една шарлатанска душа. Такива безсмислени мелодрами не стават в живота... Колкото се касае до формалната страна на съчинението ви, то тя изобличава голяма неопитност и стои по-долу от всяка критика. Повече не ви казвам... Недейте бърза, господин Гороломов. Запознайте се по-добре с руските класически писатели. В тях ще намерите съкровища от образци на изящество и художествени съвършенства. Това ще спомогне за образуването на литературния ви вкус... А в съвременните литературни корифеи вие ще намерите прекрасен урок за строго реалното изображение на жизнените явления... Прощавайте за тия забележки, аз ви ги правя от съчувствие към благородното ви стремление.

Когато Китеров свърши той посрещна одобрителните погледи на другарите си... Те в него бяха нашли своя красноречив тълкувател. Настана мълчание.

Гороломов стоеше като гръмнат. Той слушаше поразен и бе зашеметен от жестоките истини, които така авторитетно му се изказваха. Той не бе способен дума да каже. Тоя Китеров го уплаши. Когато заговори за героя на романа, той неволно избягна острия му поглед, от страх да не проникне в дъното на гузната му душа. Побоя се даже да не би критикът му да е отгадал тайната му и всяка дума за Геролдева приемаше като заплювка въз лицето си.

Когато изпрати гостите си, Гороломов се тръшна отчаяно на овалното си канапе. Това откровено, макар и деликатно изказано мнение за романа му, на който градеше големите си надежди, нанесе смъртен удар на самооболщението му. То значеше на прости думи: „Гороломов, бос си тръгнал в литературата, откажи се с време от тая севда.“ Това беше страшна присъда, която нямаше право да счита пристрастна: той знаеше колко Китеров му съчувствуваше, но и погледите на студентите не допущаха такова подозрение. Но най-страшното беше, че и нему падна мрежата от очите! Китеров си спечели правото на най-ужасната му умраза.

Тая нощ сънищата му за писателско величие се изпариха – не по дир жестока борба със себе си. Заранта той с ужас зафърли ръкописите си под кревата.

Вратата на писателското поприще се хлопна след него.

Скоро познанството с един друг студент, порусен евреин, даде нова работа на мислите му. Една нова врата се отвори за честолюбивите мечти на Гороломова. Той се залови с поглъщане анархистически книги, които му доставяше новият приятел. В късо време той прочете съчиненията на Бакунина, Херцена, прокламациите на княза Кропоткин и женевските издания, от които преведе някои. Те произведоха един трус в болезнения му мозък и го помрачиха. Той реши да стане борец за човеческата свобода, влезна посредством евреина в сношение с някои тайни nihilистически общества и намисли да пренесе по-после в България новата си религия. Мисълта да стане един български Бакунин, Кропоткин му се усмихна. Нови крила нарастоха на неговата още тщеславна душа. Той се прероди в свежата атмосфера на отрицанията, в която се потопи цял. Писарев лесно го утеши за корабокрушението му в писателското поприще. За него всичките Байроновци, Пушкиновци и Шилеровци не струваха колкото една брошурка, типосана в някоя тайна типография. Само nihilизмът беше все и вся: всичко друго – подлост и глупост!... Той смайваше другарите си с поривите си и с широките си планове.

– Но България не е почва, на която може да се присади това учение – казваха те.

– Лъжете се! Додето в България съществуват още черкви и попове, и власти, и бог; додето има богати и сиромаси, и вековни предразсъдки, топорът на nihilизма има работа там.

– Но ти ще проповядваш разрушение?

– Nihilизмът е разрушение, господа, и из развалините, които правя, ще изникне идеалната правда, новият мир!...

Гороломов разправяше това с пламенно въодушевление. Другарите му, макар и да не споделяха такива крайни възрения, но громките и облачни фрази ги очароваха. Гороломов порасте в очите им. Той стана герой! Ентузиазмът е пленителен и в един театрален злодеец!...

Но той мислеше, че за да постигне великата си мисия в отечеството, трябваше да остане здрав и читав, а затова беше нужно да се ограда от всяко подозрение. Той спечели благоволенieto на началството си и скоро успя да остане доверено лице на ректора чрез мънички, невинни доноси против другарите си, които не криеха от него свободолюбивите си възгледи. Впрочем, сериозно от тях пострада само Китеров. Великата цел извиняваше такива дребни низости. Той даже ги намираше в живота на някои велики мъже. При това покровителството на ректора го избавяше от задължението да посещава лекциите по медицина, която всеки ден ставаше за него по-тъмен йероглиф.

Но един нов случай фърли в друга посока възжеленията му. Той случайно биде представен в едно аристократическо семейство и доби вход в него. Неговият жив ум, пламенност и идеализъм му спечелиха вниманието на благородната баришня, мома възторжена и с романтически настроен ум. Тя помисли, че видя в Гороломова втори Инсаров. За да се повдигне още повече пред очите ѝ, Гороломов се представи като син на едно богато аристократическо семейство в България от коляното на българските царе. Тая невинна лъжа мина и той трябваше да продължи новата си роля. Той диреше случай да ѝ даде доказателство на това и да я очарова с един великолепен сюрприз. На имения ѝ ден той ѝ поднесе едно брилянтново перо с най-блестящи лазурни сапфири и едри топази. Девојката беше във възторг и той се върна упоен от нея. Светли планове се зароиха в главата му. Той помисли даже да пише на баща си за големите надежди, които гледаше, но се въздържа. Задоволи се само да загатне нещо на някои от другарите си за своята връзка с благородната девојка... Трябваше да излее прилива от душевната си радост. Разумява се, той скри мъничката хитрост за царското си коляно, с която бе впримчил доверието на момата. Другарите му сами забелязаха измененията в образа на живота му и в понятието му. От мрачен скептик и саможивец Гороломов се беше преобърнал на светски франт. От него не се чуваше вече ни дума за принципи, за човешка свобода, за борба, за идеи и тям подобни. Един път даже го видяха в театра в ложата на благородното семейство с бинокъл от емайл на очи. На техните здрависвания от партера той не отговори: престори се, че ги не видя.

Естествено, че тая нова страст, вдъхната пак от грандоманията, угаси съвсем възторга му към ниҳилизма, а посещението на лекциите почти съвсем се прекрати. Един ден, когато за очи се бе явил в класа, влезе ректорът с няколко професори, сподирени от едно вѣнкашно лице, на вид търговец. Ректорът се обърна към него и каза строго:

– Моля ви, господине, прегледайте и в тоя клас няма ли да познаете лицето!

Търговецът мина край слисаните студенти, изгледа всекиго внимателно в лицето и когато дойде до Гороломова, той се спря и го посочи.

– Този господин е!

Всички устремиха погледи към Гороломова.

Той беше станал бял като сянка, ни жив, ни умрял.

– Този е – отговори търговецът, – аз го твърде добре помня. Попитайте го дали ще смее да откаже.

Но физиономията на Гороломова беше по-красноречиво признание

от всяко друго.

– Панайот Петрович, последвайте ме – изговори строго ректорът.

Гороломов, професорите и търговецът излязоха. Студентите се изледаха смаяни.

В ректорския кабинет Панайот изповяда кражбата си. Известното брилянтво перо той беше скришом отнесъл из магазина на търговеца измежду многото, които той му беше показал за избор. Перото биде поискано и зето по твърде вежлив начин от благородната девица, която остана като тресната!

Гороломов престоя в затвора два месеца. Но университетското началство от снизхождение към народността му и от щадене честта на заведението потъпка делото. Гороломов биде само изключен и изпратен зад граница.

Когато се озова на Унгени, пограничен град на Молдова, той си отдъхна свободно. Той размисли кой път да улови. Делото на хлороформа стоеше като един зъл цербер на вратата на България.

Тогава той ѝ се огърби и тръгна за Швейцария.

Цюрих е разположен в прекрасна швейцарска долина. Той се белее живописно и стройно край кристалното си езеро. Гигантски връхове, покрити с вечни снегове, заграждат околвръст тоя очарователен кът на алпийската природа. Лятно време Цюрих с разкошната си зеленина, прохлада, тишина и величествена хубост на планините си привлича гости от цяла Европа.

Но Цюрих – град на свободната република – дава прибежище и на други по-постоянни гости: на чужденци-студенти, дошли да слушат курсове, на политически бежанци, на бездомни скитници, уломки от революции или от други корабокрушения в живота. Един от тия последните беше нашият познайник – Гороломов.

Той живееше вече от година насам в Цюрих. Той биде срещнат с участие от другите руски емигранти, като страдалец на високите си начала, като нова жертва на руската тирания. Всички знаеха, че той бил уловен, като проповядвал в едно руско село учението на nihilизма, че избягал като по чудо из тъмницата в часа, когато го изпращали на каторга в Сахалин. Анархическите органи прогърмяха нова филипика против варварщината на руския цар и възнесоха Гороломовото самоотвержение до небесата. Той прие много съчувствени писма от други свои събратя по идея и по съдба. Тоя евтин тамян съвсем зашемети Гороломова. Той пръв път се виждаше предмет на подобно внимание. Мисълта да стане главен апостол на nihilизма в България обфана пак всичката

му душа. Той едвам сега напипа истинското си призвание, което щеше да го изведе на пътя на величието... Той посещаваше на дъжд и на вятър курсовете на правото: всичкото му време поглъщаше изучаването на социалистическата литература. Тясната му опушена стая бе буквално напълнена с вестници и журнали анархически, с всякакви запрети съчинения, с революционни брошури, с писма и ръкописи пак от подобно свойство, и всичката тая манна той беше лакомо глътнал. Библиотеката му растеше всеки ден. Стените се красяха от портретите на новите му божества: Херцен, Вера Засулич – героинята, Бакунин – пророкът и даже с образа на нихилиста-свещец, който фърли бомбата под императора Александра II.

Той живееше сега на бащин гръб; той не смея да се обърне към българското правителство с просба да продължи стипендията му. Това би повело към разкритие подвига с брилянтното перо. Стипендията пропадна, прочее, както и другата – от Славянското благотворително общество, която се бе изхитрил да си издействува. Баща му, слаб, почти сиромаш човек, но с ум сериозен и развитичък, се нагърби с поддържането на Панайота. Писмата за пари се учестяваха. Панайот прахосваше без сметка по купуване непрестанно социалистически книги, по пътешествия до разни събратия в Швейцария, а главно поради безделния си живот, търпим само при по-широко харчене... Баща му скоро се умори, но щастието на сина му беше скъпо; при това той му беше и надежда в старина... Той зафана да задлъжнява, да залага и да продава части от оскъдното си имущество, само да посрещне растящите разноски на Панайота. На жалбите му, че е разсипан вече, та да пести, Гороломов му отговаряше с нови, по-настойчиви искания на пари, които приличаха на заповеди... А за по-силна убедителност на писмата си той гордо прилагаше в тях изрязани от вестниците статии по социализма с неговия подпис. Молбите и сръдните на баща му го не покъртваха; такива дребни вълнения не намираха място в неговия ум, зает от широки, всечеловечески планове. Той даже се яреше на баща си за неговата дребнавост и подло скъперничество, което му гуждаха като една пречка в пътя към великата цел.

– Решително тоя човек иска да си остана вечно Курудимов, и нищо повече! – бърбеше с яд той.

Един ден баща му внезапно се яви в нихилистичното му гнездо.

Това приличаше на едно явление на Командора.

Гороломов остана закован от смайване.

– Бе, синко – бяха първите думи на стареца, който трепереше от силно страдание и гняв, – ти пишеш по вестниците и искаш да освободиш народите от тирания... Избави мене по-напред от тиранията си!... Ти милееш за света – смили се за баща си първом! А ти ме разсипа и ще ме оставиш на улицата на стари години... Не е ли грехота! Защо остави Русия! Гониха ли те оттам?

Гороломов, който се беше уплашил да не би баща му да е узнал истинската причина на това, се поободри малко и отговори:

– Нали ти явих вече? Медицината не ми беше по характера... затова минах тука да уча правото... С правото ще имам по-голямо бъдаще.

– Ами ти не знаеше ли това отнапред? Защо тогава се претръшна, та ми слиса ума? Защо се не обърна към правителството за поддръжка?

– Не възприемам да се моля на ония магарета.

Баща му го изгледа очуден.

– Барем да бе останал пак в Русия да учиш правото... Там можеше пак да приемаш помощта на Славянския комитет...

– Остави, не мога да търпя ония варвари! Там деспотизмът ме задушаваше – каза сърдито Гороломов.

– Как, русите варвари! – извика баща му гневно. – Откога тъй нагрози русите... Добри бяха, като ни освободиха! А сега – варвари, и те задушават, и не можеш да ги търпиш! Ти от що си се възголемил така? Ония – варвари, други – магарета!... А ти що си извършил? Само едно: отказал си се от името на баща си и го разсипваш на старини!

– Тате, остави ме! – извика Гороломов, като скокна. – Не ми пращай вече нищо... Не ми трябва твоята просешка милостиня!

Баща му зяпна като поразен.

– Просешка милостиня?... Ами как ще живееш? Върни се в България тогава...

– В България няма да се върна.

– Ами?

– Ще ида там, дето да ме не виждаш вече.

– Къде?

– Ще ида в Тонкин. Ще се запиша френски доброволец, нека да умра там!

Макар и разгневен, баща му обичаше до безумие Панайота. Това отчаяно решение го смекчи... Той поиска да преговори сина си.

В същия миг вратата, която съобщаваше Панайотовата стая със съседната, се отвори и една мома влезе свободно. Тя беше облечена небрежно, носеше отрязана коса и очила. Лицето ѝ имаше живо и умно

изражение; движенията ѝ непринудени. Тя се не смути никак от присъствието на непознатия и се обърна засмяна към Панайота.

– Панайот Петрович, здравствуйте, дайте ми, гълъбче, априлския номер от „Колокол“.

– Зинаида Матвеевна, представям ви баща си – каза Гороломов смутен.

Девојката се поклони леко, поизчерви се малко и изчезна в стаята си.

– Коя е тая стригана жена? – попита зачуден старецът.

– Мадмоазел Берендеева, рускиня, курсистка...

– А как тъй на по свойщина влазя у тебе?

И баща му едвам сега изгледа внимателно грамадните книги, нафърляни в странен безпорядък в стаята, образите по стените и някаква женска дреха, окачена до тях.

– Защо си натрупал толкова книги?... Какви са тия?... А тая мома коя е? – повтори той и впиваше изпитателни очи в смутеното лице на сина си, цяло почервеняло.

– Тя е моя съседка и ми предава английски...

– Кажи, че живеете наедно де – каза баща му, като погледна полуотворената врата, из която изчезна курсистката. После прибави скръбно, като поклати глава:

– Сега разбирам защо ме дръгнеше всеки час за пари... Аз и майка ти от залъка си деляхме, та да хрантутиш такива кисци!... Ето как се учиш ти...

– Тате, Зинаида Матвеевна е благородна девица! – извика пламнал Гороломов.

Баща му стана.

– Прощавай, прави, каквото знаеш... счупен мангър ти не пращам вече... Иди в Тонкин не, ами в Индия!

Гороломов побледня, помисли малко, като че земаше някакво крайно решение, па попита злобно:

– Ти няма да ми пращаш пари?

– Ни бодка! – И баща му тръгна към вратата.

– Кога е така, чакай да видиш, че синът ти няма да умре от глад! – извика той, грабна револвера от масичката, положи го на гърдите си и гръмна, преди да се обърне баща му.

Когато пушекът се пръсна, Гороломов стоеше облегнат на стената, неподвижен като статуя. Зинаида Матвеевна изкряска уплашена из стаята си, баща му се спусна към него.

– Панайотчо, какво направи, синко? – И той му изтегли револвера.

Куршумът му бе минал под мишницата и се забил в стената.

– Здрав ли си? – попита баща му със смъртно безпокойство на лицето.

– Не ми трябва такъв живот!

По бузите на стареца се проточиха две струйки сълзи. Той прегърна сина си. Сърцето му се разтопи от милост... Подир половина час Панайот изпрати баща си до улицата.

Той се втурна с кикотене при курсистката. Тя го гледаше поразена.

– Уплаши ли се, Зинаида Матвеевна? – И той се кискаше до примиране.

Това беше светотатския смях на Молиеровия Дон Жуан зад гърба на баща му.

– Не разбра ли комедията? Какво да правя? – продължи той. – Трябваше да посплаша малко тоя вариклечко. Горкият човечец, той помисли, че наистина посегнах на живота си. Хора като мене само за идеали умират! Сега сме вече сигурни, Зинаида Матвеевна, по четиристотин франка имаме на месец редовно и без писма... Ако не – револверът... – И той се изсмя цинично.

Девојката го погледна укоризнено.

– Това не беше благородно от твоя страна, Панайот Петрович!

– За такава глава такъв бръснач.

– Все равно, той ти е баща.

– За мене вече тия предразсъдки не съществуват, Зинаида Матвеевна; пред мене човечеството е равно: няма ни род, ни пол, ни възраст... Аз се удивлявам как пазим още някои отживели възрения.

– Ако не като на отец, то като на човек му дължиш уважение... Той те е отхранил и възпитал... – каза девојката строго.

– Браво, браво, Зинаида Матвеевна! Морал ми четеш... Мерси, не очикал... Ти знаеш моя принцип: аз се кланям само на идеята и никакви сантименталности не признавам. Те са недостойни за един сериозен ум... Гласът на чувствата, па и на нравствеността, която е условно нещо, трябва да мълчи, когато се касае до възтържествуването на светите ни принципи. А, признай се, баща ми със своя отказ да ме поддържа туряше пречка за постигането им... Аз не бих имал възможност да изпълня мисията си в България, защото не щях да бъда приготвен за нея.

– Та ти съвсем си безсърдечна твар – каза шеговито курсистката,

като го гледаше с очарователна усмивка.

– Сърце имам само за тебе, Зина – каза той с нежен поглед. – Ти ми си неразделната спътница в живота, моят ангел-покровител... Ти направи прекрасно впечатление на баща ми, знаеш?

– Нима тъй? – извика девойката, като се изчерви.

– Аз даже щях да му искам благословията, но се спречкахме за тия пусти пари...

– За бога, нищо не му говори... Когато идем в България, тогава.

– Покорявам се, Зинаида Матвеевна.

Гороломов лъжеше и лъжата не изкарваше ни най-малка червенина на челото му. Той лъжеше с такава леснина, с каквато забравяше и върволицата си низки дела, които бе извършил. Съвестта си не чуваше. Всички благородни чувства, тъй свойствени на младостта, бяха умрели в душата му. Само бесът на славолубието ступануваше там всесилно. Сърцето му, отрано изхабено, не беше способно ни за едно добро движение, което не бе свързано с неговата суетност: природата го беше погубила, защото му беше отнела лъчезарното чувство на любовта, което възражда и облагородява духа. Но още по-грозното беше, че той вършеше подлостите с голяма самоувереност и пълно съзнание в собственото си достойнство. Той даже беше способен да има величественото негодувание на оскърбената невинност на една блудница и благородното погледване на един неоткрит мошеник. Тая маска много му прилягаше и той знаеше цената ѝ.

Зинаида Матвеевна го познаваше само по нея и се пленяваше от Гороломова. Той беше ѝ се представил за страдалец на свободата: с трогателни краски беше ѝ описал двегодишния си мъченически живот в затвора. Той ѝ говореше пламенно за великата идея, на която е посветил живота си... Очите му светеха с такъв вдъхновен огън... Тя видя в него един герой в мечтите си и падна в примката му, както другата благородна баришня. Тя прие предложението му. От година нещо те живееха заедно. Тя имаше честната му дума, че ще я заведе в България като законна жена, без венчило, и ще основат социалистически журнал „Ураган“, около който да се съберат младите сили на страната. Тя беше заслепена. Даже днешната възмутителна комедия с баща му повдигна Гороломова пред очите ѝ. Софизмите, с които оправдаваше безсърдечието си, тя би счела за такива у всекиго другого, но у Гороломова те бяха правдиво изражение на една възторжена от високи идеали душа.

– Панаша! – казваше му тя възхитена, – обичам в тебе крайностите, които те турят извън уровена на тълпата. С тия резки, очарователни

черти злодеец да беше, пак щеше да си интересен, канал्या... – И тя го пляскаше галено по бузата.

– Преди всичко идеалите, Зинаида Матвеевна.

– А как, у вас също народът е угнетен?

– Да, ужасен деспотизъм...

– А кажи, моля ти се, у вас съществува аграрно движение? Работнически въпрос? – попита курсистката.

– Не съществуват, но те трябва да се възбудят... Народът е роб там на чокоя, на калимявката, на жандарина...

– Какво, Панайот Петрович – пресече го курсистката, – като си идем в България, ако ти предложат служба?

Гороломов я погледна обидено.

– Как си позволяваш, Зино, такъв въпрос? Може ли аз да стана паразит на народната снага? Не съм подлец да ида в България, за да диря служби и облаги. Ами ще издигна гласа си за потъпканите права на народа, ще разбуда заспалите му сили и енергия и ще произведе нова велика революция, която ще доведе истинското му освобождение. Защото лъжа е, че е освободен: той пак е роб и аз ще го възкръся за нов живот! Това, което не направи с милионните си щикове вашият Александър II, Гороломов ще го стори със силата на едното слово, чрез неотразимото обаяние на моя „Ураган“.

При тия думи, в които Гороломов гордо съпостави името си с името на Царя Освободителя, лицето му светна и се разхубави още повече от високите вълнения. Той стоеше пред прехласнатата рускиня прав, навъсен, величествен и имаше нещо от позата на Наполеона първи.

Избухна 6-и септември.

На мнозина това се стори, че е един динамит, фърлен под бъдащето на България.

Но провъзгласяването на българското съединение се прие с възторг навсякъде.

Гороломов го прие с ужас.

Той не беше предвидял тая революция, а тя би го издигнала из един път високо пред света... Той прочете със завист имената на други хора, които станаха велики в тоя знаменит ден! И да го не предизвестят!

– Подлеци, монопол зимали революцията!

Но той не можеше да търпи тука. Той реши да тръгне по-скоро за там, дето събитията можеха да дадат и нему ред да стане прочут. Едно

го само стряскаше: страхът от опълченеца Неделкова, Марийкиния баща. За щастие, новините му донасяха приятни подробности. Революцията беше направена от опозиционната партия – падналата от власт партия беше смазана и унищожена. От нея беше и опълченецът, и баща му и сам той – до отказа на редакцията. Той, прочее, не се бави нито час. Нямахме време за маене. Даде си фотографията на един илюстриран вестник, като се препоръча за член на пловдивския революционен комитет, разпрости се с очарованата и разплакана Зинаида Матвеевна, зе историята на Французката революция със себе си и полетя към България.

Престъплението беше му затворило вратата ѝ, революцията му ги отваряше.

В Пловдив той действително намери в първите дни на революцията положението прекрасно. Анархия пълна. Съдилищата затворени, тъмници отворени, възтържествуващата партия на висотата на славата си, падналата – разпната на кръст. Нямахме „съединители“ и *съединисти*, а завоеватели и завоевани! Гороломову в главата оживя сега образът на Французката революция с великите ѝ мъже. Пловдивската можеше твърде добре да приеме характера на френската и да се прослави с Робеспьеровци и Дантоновци. Гороломов се фърли в една патриотическа сбирщина, която преустрои и нарече „якобински легион“. Тя състоеше от героите на кръчмите и затворите, от бездомни и безименни скитници, кой знае откъде дошле, от изпъдени гимназисти, от безделници по звание и от триците на обществото. Имаше между тях и идеалисти. Всичкият този пъстър народ се преобърна в спасители на отечеството, облече се в червени ризи, препаса саби, тури си огромни шапки с червено дъно и с тучен лев отпреде. Имаше някои, които навлякоха театрални костюми, а други за отличителен знак задоволиха се със сопите. Гороломов, главатарят на легиона, се отличаваше с някакво исполинско бяло перо, което стърчеше на гуглата му. Задачата на легиона, по подражание на френските якобинци, не беше да отблъсква външните неприятели на отечеството, а да унищожавя вътрешните врагове. А понеже нямаше такива, то мястото на роялисти и жирондинци фана падналата партия, която единодушно бе прегърнала съединението. Клуб на якобинския легион стана македонската кръчма „Марково коляно“ до градската градина. Там ставаха шумните съвещания на дружината, държаха се огнени речи против „предателите“, оставени на произвола на якобинците. „Марково коляно“ беше един вид *Comité de salut publique*, дето се земаха решения – кому да строшат кокалите през нощта и кому дюкяна... Разумява се, първото наказание съответствуваше на гилотината, а второто – на

конфискациите на Френската революция, а отчасти – бе приложение на комунизма.

Съществуването на тая дружина исторически е вярно, както и оно-ва, което по-нататък ще следва за нея. Но историята няма да я впише в страниците си, както не вписва в тях и диариите на една войска в поход и облакът гарвани, които се спускат по труповите на едно бойно поле. В революции, подобни на пловдивската, такива явления са естествени. Те са като едно бурно море, което изфърля на брега си и бисери, и гнилите останки от корабокрушенията, и тинята от дъното си. Те изваждат на видело и на живот всичките птици на нощта, всичката нравствена пап-лач, скрита из купищата и дрипите на обществото, банкротинът в чове-щината се подсланя под някое благородно знаме, под което стои и чест-ният човек, и става равен с него. Смелият злодеец, заклеямен от опозо-рителния жиг на закона, и предприемчивият шарлатанин, оплют от об-щественото презрение, обвиват се в тогата на някой народен идеал, из-дигат се смело, стъпят на рамената на другите и турят крак на най-висо-кото стъпало на обществената стълба, посред безумното ръкопляскане на сганта, която обича кумирите, създадени от калта, дето тя се валя. В такива грозни трусове, в които се продават цели общества и се рушат господарства, на попрището изскачат ония, които нищо няма да губят, и го завладяват. Тогава се градят бързите фортунни на народните бедни и се печелят громките имена, които днешният ден предава с лаври на утреш-ния, който ги приема със заплювки, а следващият ги забравя... История-та е пълна с тоя морал.

В един от последните дни на септември, вечерта, якобинците имаха важно събрание в „Марково коляно“.

Кръчмата, осветлявана от мъждива ламба, беше натъпкана. Лицата на присъстващите неясно се виждаха в тая сгъстена атмосфера, преси-тена от питейни миризми, от тежки дъхове на преяли жельдьци и от дим. По миндерите около стените седяха твърде стеснено червените ри-зи, прошарени от няколко селяни в селските си дрехи, във всеоръжие. Между тях един млад поп със сабя, провесена на бял ремик през рамо и с наниз патрони около кръста и две девойки, едната девойка – селянка, тясно стисната между кълките на мъжете. В дъното до стола, дето бяха мерулките и чашите на кръчмаря, Гороломов, прав, гологлав, разгърден държеше някаква си реч с позата на Дантона. Той често поглеждаше на-дясно към оджака, дето стояха уединено двама чужденци, поляци,

кореспонденти на европейски вестници. Види се, че единият пишеше в илюстрация, защото бързо рисуваше в портфейла си въодушевената фигура на оратора. Понеже Гороломов, попаднал в стихията си, беше успял в късо време да стане знаменит, името му вдъхваше вече ужас!

Гороломов свърши словото си и седна. Това беше сигнал на страшна глъчка и шум, който дигаха трийсетина души, като станаха и се разбъркаха. Гороломовата реч, види се, фърли масло на патриотическия огън на събранието... Девойките се накачиха по миндерите, за да избягат натиска. „Прието!“ „Ура!“ „Долу!“ „Долу!“ ехтяха гласове сред общата шумотевица.

– Искам думата! Искам думата! – чуваха се други.

– Аз искам думата, бре! – реवेशе гърлесто попът, като махаше със сабята си над главите. Тия внушителни знакове привлякоха погледите на негова страна.

– Почтени мои, тук виждам аз един скандал! Кой го търпи него? – и той посочи на два образа на царе, залепени на стената.

– Долу варварите – извикаха няколко души.

– Да ги скъсаме на парчета!

– Не, да ги фърлим в огъня, аутодафе да стане! – викаше един гимназист.

Гороломов тури калпака си и стана.

– Граждани, турих си шапката, защото ще говоря за короните – да не мисли някой, че им правя чест. Граждани, аз съм враг на монарсите и на тираните. Монарсите са врагове на човечеството и като такива те имат цялото човечество против себе си! Там, дето падат короните, дигат се народите, казал великият Дантон. Жално ми е много, че Французката революция откъсна главата само на Лудовика шеснайсети, а не прекълца вратовете на всичките европейски тирани!

„Долу короните! Срам!“ Шумни ръкопляскания. В един миг единият образ биде превърнат с главата надолу, после раздран; на другия се задоволиха само да му извадят очите.

Едвам се свърши тая екзекуция, един гимназист предложи да стане нова – с шампата, закована в един кът на кръчмата. Кръчмарят се възпротиви. Гороломов махна с ръка, мълчанието се възцари.

– Граждани, няма защо да дерем шампата и да сърдим тоя почтен брат. Техният калпав Христос отдавна е изгонен из душите ни като мошеник. Ние не се кланяме на бога, на който се кланя човешката глан на царете... Нашето божество е друго...

– Да! аз признавам само господата Саваота! – обади се попът.

– Мълчи бе, гурбет! Не разбираш – забележи му един.

– Граждани! – продължи Гороломов, – Великата френска революция бутна олтарите и идолите и на тяхно място великият Робеспьер изправи една прекрасна девойка, която представляваше божеството на разума, и пръв ѝ се поклонил... Нашето божество е свободата; аз ѝ се покланям в лицето на тая славна героиня.

И като остави шапката си при мерулките, Гороломов се приближи до една грапавичка девойка с моравя рокля и със сабя, стори поклон до земята пред нея.

Девойката остана неподвижна и нагло спокойна. Тя беше упоена вече от историческата си слава и не се дивеше, че сега ѝ отдават божески почести.

Всичките изръкопляскаха, макар и да не разбраха значението на тая церемония, с която се копираше Французката революция.

Между другите плясъци раздаде се един особен, който приличаше на плесница. Калимявката на попа се търкулна на земята.

Всички обърнаха очи към другия миндер, дето седеше попът, захласнат. Другата девойка, селянката, права, с почервенияло лице, го гледаше сърдито.

Гороломов помисли, че се догади от що произлизаше негодуването на селянката.

– Гражданко – обърна се към нея, – твоето негодувание е справедливо. Светиня му беше длъжен да свали калимявката, когато се отдава чест на богинята на свободата...

Но селянката помисли, че Гороломов я съдеше за постъпката ѝ, та обясни сърдито, че тя бе предизвикана от някаква неприличност на попа, който бе злоупотребил със съседството си с нея.

Гръмогласен хохот изпълни кръчмата, засипаха се весели подигравки въз смутения поп и фалби за храбрата „гражданка“...

– Граждани! Доста смях, отечеството е в опасност! – извика страшно Гороломов. В същия миг един жандарин се промъкна до него, стори му под козирог и му пошушна нещо на ухото. Гороломовото лице светна от задоволство.

Той му каза нещо шъпнешком.

– Слушам – каза жандаринът и излезе.

Но един нов шум привлече вниманието.

Двама якобинци бяха се уловили вече за гушите по повод на една златна верижка от часовник. Те си прикачаха епитети, непечатаеми в никой словарь. Гороломов ги разтърва.

– Анибал е на портите... а вие вдигате междуособица! Чий бе тоя ланц? – попита той, като го грабна из ръцете им.

– Мой, аз го откачих от една черна...

– Не, аз го дръпнах, мазнико! – пресече го друг.

– Не лъжи като циганин! – възрази първият яростно.

– Добре, Лепавчев, ти откъсна ланеца, а защо остави часовника? – попита Гороломов.

Лепавчев измънка сконфузен.

– Ти не си бил на висотата си... Тоя ланц няма никому да принадлежи. Той ще остане капитал за комуната.

– Каква комуна? – развикаха се от няколко края. – Едвам не умираме от глад!

– Кой ви каза да гладувате, глупци? Локанти няма ли?

– Даваха няколко пъти, после отказаха ни.

– Как смеят? Давайте им тогава разписки.

– Не ни приемат и разписките вече!

– Градският съвет ги не припознава.

– Градският съвет е длъжен да дава средства на патриотите да живеят! Ако ли пък прави мъчнотии, ще пратя един ден народът да го ратури до основа, както стана с Бастилията!

– Право, право!

– А който локантаджия не приеме подписа ви, той е предател и шпионин, удрайте по мордата и харно удрайте! Нека да иде да се оплаче и на дявола – и той е с нас!

– Това си е право – обадиха се много гласове, – едни да си жертвуват живота за отечеството, а други да се гоят от народния пот.

– Търговците са пладнешки крадци!

– Трябва да им се разграби имота, да има всеки!

– Ами какво правите, глупци неразбрани? Трябва ли да ви го казвам с тъпан?

– Долу обскурантите!

– Да живеят сиромасите!

Из един път ечна Ботевата молитва, подфаната от всичките задружно. При стиха „Не ти, комуто се кланят калугери и попове“ аргосаният поп си тупна калимявката о земята, като викаше, че не припознава вече и Саваота... Песента ехтеше пияна и дива. Въодушевлението стана свирепо. Възвишената Ботева молитва сега, в устата на тая пошурияла тълпа беше отвратителна, като едно обълвано знаме. Гороломов заръча вино, чашите се зачукаха, здравиците загърмяха... Викове, псувни, смях.

Патриотическата оргия настана както всяка нощ... В едно мигновено за-тихване в кръчмата проникнаха хармонични звукове от военната музика. Тя свиреше на другия край на градината, пред зданието на градския съвет. Там се даваше бал на княза Александра.

– Да пратим депутация от народа при негово височество!

– Ура!

Това предложение се прие едногласно, в миг. Гороломов биде избран единодушно с двама още якобинци и изнесен из кръчмата на ръце като победител... Депутацията се запъти към градския съвет. Гороломов съчиняваше на ума си слово, като политаше и се допираше до градинската ограда. Като отминаха двайсетина разкрача, видяха един червено-ризец, качен на оградата, че държеше разпалена реч със силни ръкомахания, обърнат към градината.

– Кардашев! – каза един от депутацията – събрал е някакъв митинг в градината... Ораторската краста го не оставя.

Градината беше потъмняла и тиха. Само при буфетя един фенер на стълпа светеше. Ораторът говореше именно на тоя фенер, защото никаква публика нямаше. Само гъркът-буфетчик стоеше до вратата си и усмихнато-лукаво поглеждаше на оратора.

– Ей, побратиме, на добър час! Не ти ръкопляскат... – извика му Лепавчев.

Кардашев се сепна, погледна якобинците и пак се обърна към фенера и продължи разпален речта си.

Гъркът, който разбираше от нея колкото стълпът, поглеждаше лукаво оратора и се усмихваше.

В същия миг двама якобинци дебнешком изнасяха от другата врачка на буфета стъкла с шампанско и бордо. Като съгледаха депутацията, те туриха пръст на устата си. Попът тури своите между дървените пречки на оградата и продума ниско: – Бре, дяволи нечестиви, па да оставите и за попа – да благослови съединението. – И отминаха нататък, като пеха нарочно приспособения от друга една песен куплет:

Ний летим на Румелия
помощ да дадем
и от тежка тирания
да я отървем.

На входа на градския съвет караулът се отстрили почтително пред червените ризи. В балната зала, заляна със светлина, валсираха весело

дами с кавалери. Гороломов фърли бърз поглед из вратата: той диреше княза.

– Здравстуй, Гороломов – извика му един бляскаво облечен офицерин, като го стисна дружески за ръката. – Кого дириш?

– Негово височество, депутация сме.

Офицеринът, очуден, съгледа неприличния вид на депутацията, която излязаше из една оргия. Червената риза, сè разгърдена на Гороломова, беше обяна с вино, което канеше и от брадата му. Високата му прашна гугла стоеше извита накриво, щото левът дохождаше над ухото му. Бялото перо стърчеше безочливо и зачубръсваше грамадната висяща ламба. Попът и Лепавчев не бяха по-благообразни. От депутацията се разпространи една люта винна атмосфера и задави тънките дамски мизми дори в самия бал.

Току-що офицеринът зина да направи бележка на депутацията, музиката засвири на кадрил и той се шопна в балната зала, за да се намери при дамата си... Гороломов с другарите си се запъти към буфетя, дето му казаха, че е княза. Той се втурна там с шапка на главата и с атмосферната си мизма.

Князът беше минал тука, за да се освежи с една-две чаши шампанско. Той беше твърде оживен и весел. Високата му фигура величаво стърчеше между лъскавите униформи там. Когато зърна Гороломова, той се намръщи с отвращение и бързо пошушна на адютанта си:

Qui me l'a fait entrer cette canaille là?

Но в него се възмути аристократът, а не господарят: той се пресилючеше, придоби любезен вид и се ръкува крепко с Гороломова.

Гороломов свали шапката и произнесе разпалена реч, която се зафана с думите, на мода тогава: „Анибал е пред портите“... (по подражание на Френската революция) и се завърши със следващото обръщение към княза, пародия от рефрена на *Шуми Марица*.

Марш, марш! Цариград е наш!

Княз Александър, който не беше глупав, се усмихна под мустак. Може би затова, че по фатална нужда, вместо да тикне българската граница до Цариград, щеше да приближи турската до Пловдив.

Нощта беше звездна и тиха. Улиците съвсем пусти. Тържествуващите пияни тълпи бяха се прибрали. Сегиз-тогиз изскачаха на талази весели отдалечени звукове от балната музика. Гороломов се изгуби из

тъмните улици. Най-после почука на една вратня.

Това беше III полицейски участък, който пловдивчани никога няма да забравят.

– Пазите ли го? – попита той някаква тъмна фигура, която му отговори.

– В затвора е.

– А ония „предатели“?

– Докарахме ги.

То бяха някои членове от редакцията, която му бе отфърлила романа.

Гороломов влезе в единия затвор. Фенерчето осветли мъжделиво фигурата на един човек, вързан до стълпа. Той беше опълченецът Неделков.

Гороломов неволно потръпна, като че изгуби кураж пред лицето на своя страшен обвинител. Той действително се боеше от опълченеца. Откак бе дошъл в Пловдив, той постоянно излизаше придружен с няколко члена от „Марково коляно“ въоръжени. При всичкото му растящо значение и сила, Гороломову не даваше мир тоя отмъстителен образ и смущаваше тържеството му. Днес заповяда на полицията да арестува Неделков под какъвто ще предлог.

Кога видя и позна Гороломова, гой не удържа гнева си:

– Защо идеш тука, проклети сине!

Гороломов почти изтрезня. Той се спря на почтително разстояние и каза:

– Неделков, дай да се опростим и да забравим всичко.

– С тебе ли? За това ли ме доведе и върза тука?

Грубият глас на Неделков трепереше.

– Смисли, байно, какво приказваш. Ти знаеш кой е Гороломов. Един Гороломов ти иска пардон, не приемаш ли? – И той пристъпи към него.

– Махни се да те не гледам!

– Виж, аз ще те освободя тозчас само под едно условие: ето, дай ми на подпис тука, че нямаш никакво оплакване против мене по въпроса за Марийка, аз бих я зел, но революцията, видиш, ми свързва ръцете... Аз не принадлежа на себе си вече... А сега да се цалуваме братски.

В ответ Неделков го заплю.

Той се отри мълчешком и изскокна навън.

Там се изпречиха четворица души с начернени със сажди лица и с дълги дрехи като попски. Те държаха големи сопи.

– Какво? Призна ли се предателят? – попитаха ниско якобинците.
– Не, продължава да ругае негово височество...
– А за рублиите?
– Той се опита и мене да подкупи с тях, за да го освободя... Хай, влезте – заповяда Гороломов; – после пък идете при *ония*...

После прибави по-ниско:

– И повече в гърдите, чувате ли?...

Кога дойде до вратнята, той се послуша. Скоро се раздаде някакъв глух човешки рев... Гороломов тогава тръгна към дома си. На улицата беше черна нощ, но до слуха му пристигнаха екове от „Марково коляно“:

Ний летим на Румелия
помощ да дадем...

Преди да си легне, той надраска и изпрати следващата депеша до някои европейски вестници:

„Днес князът прие твърде любезно народната депутация, предводи-ма от знаменития революционер Гороломова. Размениха се политически тостове между двамата. Възхищение всеобщо. Спокойствие пълно.“ Депешите на Гороломова се приемаха безплатно от телеграфа.

Сутринта рано, по зори, когато градът още спеше, една кола изкарваше из III полицейски участък към гробищата едно кърваво тяло; то още дъхаше. Той беше опълченецът Неделков.

Гороломов си отдъхна свободно.

Сръбската война се обяви. Война безумна и проклета!

Но тя беше един гръмоотвод за Румелия, като я избави от турска – сиреч от ново разорение, и частно за Пловдив, като отвлече легиона.

Той трябваше поне от кумова срама да покаже вид, че е храбър не само против безоръжни и мирни граждани. Той се пръсна. Едни се присъединиха към разни части на войската като канцеларски писари, други съставиха доброволческа дружина, която с голям алай остави Пловдив и се изпари, доде иде до Сливница; а най-многого минаха и останаха в София, в качеството на политици и новинари. Гороломов се записа доброволец в кавалерията с неколцина бивши другари-гимназисти, между които и Спасов – учител вече. Летящият отряд, в който бяха те, се намираще в сръбските предели къде Тимок нейде. Той имаше назначение да безпокои Лешанина и да отвлече част от силите му. Но сериозна среща с

неприятеля не бе имал още.

Гороломов, произведен вече офицерин в награда на политически заслуги, роптаеше против съдбата:

– Решително, ние сме нещастни. Войната се свърши почти, а ние ще бъдем принудени да се върнем позорно у дома си, без да сме разменили поне един куршум със сърбите. Аз особено, който щях да си сломя врата да тичам от Цюрих... Война ли е това? Скандал!

– Скандалът се състои не в това, Гороломов – отговори Спасов, като се уравни с коня на приятеля си, – а в самата война между два братски народа. Ето аз кое жалея.

Гороломов го погледна надменно-презрително.

– Тия евангелски разсъждения миришат малко на страшец – забеляза той усмихнато.

– Никак не страх; аз скърбя за безполезните кръвопролития като човек, но като патриот аз съм готов да изпълня длъжността си и да забраня отечеството си. Ако сърбите се оттеглиха доброволно от земята ни, аз бих се радвал, че не са ми дали случай да изпразня един патрон, но ако ги срещна, ще ги бия като врагове.

– Фразички са това... Кажете си правичката: не ми се мре, па да се разберем – каза Гороломов.

Спасов се докачи:

– Ако да беше това вярно, аз не бих вървял с тебе, Гороломов. После, и аз мога да кажа, че и твоята войнственост е...

– Не се докачай де... делата ще покажат... а моята природа, батенка Спасов, е друга... аз казвам *à la guerre comme à la guerre*... Който тръгва на бой, а мисли за мир, той не е солдатин. Аз искам да видя кръвчица. Песента на куршумите е за мене по-сладка от музиката на Бетховена...

Надвечер малкият отряд пристигна до подножието на едно скалисто бърдо. Мястото беше пусто и диво. Никакви признаци от близък неприятел нямаше.

– Това война ли е? Разходка, скандал! – бърбеше високо Гороломов, за да го чуят другите.

Началникът на отряда обяви, че ще преношуват в тоя дол, в запустелия хан. Разседлаха конете, вързаха ги, поставиха стражата и се събраха под сушината да почиват.

Гороломов имаше вид на отчаян човек: тая жажда за борба и опасност вдъхваше неволно уважение у другарите му и ги ободряваше.

Изведнаж началникът, който бе обикалял наоколо, на препусканица дойде и обяви, че приел от някои селяни сведения, какво един малък

сръбски отряд пешаци влезнал в близкото село да ношува, отгатык бърдото.

– Момчета – продължи той, – ето един случай да опитате сърцата си... Ще починем тук до полунощ, па ще потеглим към селото.

После даде нужните разпореждания и пак бодна коня си нататык.

Конниците се развълнуваха и оживиха. Гороломов ходеше бледен и не знаеше какво става около му. Известието за една близка битка силно смути душата му. Той подири началника и го достигна.

– Що има, Гороломов? – попита го фамилиарно офицерът, човек енергичен, но благоволящ към Гороломова.

– Господин Радинов, сериозно ли сте решили да атакувате?

– Не чу ли, гълъбче? Разпореди ли се?

– Но има явна опасност за отряда.

Капитанът го погледна безпокойно...

– Господин Радинов, отрядът се състои повече от гимназисти, и то доброволци... Аз мисля, че не трябва да ги излагаме.

– Какво ми пееш, Гороломов?

– Те не са обикновени солдати.

– А простите солдати с две души ли са?

– Но това е интелигенцията на България!

– Толкоз по-добре. Интелигенцията ще се бие с повече ентузиазъм.

Аз мисля, че и затова сме дошле тук.

– Но интелигенцията... – подзе Гороломов по-упорито.

– Поручик Гороломов! Тук се не разсъждава, а се слуша... – пресе-че го офицеринът... – Интелигенция, интелигенция!... Па то е въпрос още дали сте вие интелигенцията на България. В редовете на войската има хиляди още интелигентни, като включим и стотина офицери с високо образование. Те отиват в огъня и не се оплакват. Срамота!

– Радинов, мисли каква тежка отговорност земаш!... – каза Гороло-мов със заплашителен тон.

Началникът съвсем изгуби търпение.

– Поручик Гороломов! Заповядвам ти да изпълниш длъжността си или ще заповядам да те разстрелят, ако деморализираш момчетата! – из-вика офицеринът и отмина.

Гороломов остана като треснат.

След полунощ отрядът потегли тихо в тъмнината. Той измина дола, зави на запад около бърдото и излезе на едно равнище, пресечено със

сухи долове и изринато от порои... На изток побеля малко небето, но мрачината на земята беше още гъста. Конниците приличаха на призраци, никой глас се не издаваше. Само конското туптене, умъртвено от размекналата земя, нарушаваше тишината. Селото, което нападаха, не бе далеко. Ставаше дрезгаво. Сърцето на Гороломова премираше. Подир не дълго време той може би щеше да се гътне от коня, устрелен от неприятелски куршум... Всяка стъпка, която правеше напреж, решаваеше съдбата му. Той се усещаше, че трябва да има мъртвешко-бледно лице сега и подир половин час не ще може ни страха си да скрие, ни живота си да запази от опасност; бягането беше немислимо почти. Всяка минута беше скъпа сега и невъзвратна. Отрядът навали пак в един дол, зад който трябваше да се устрои за нападение. Мракът беше тука доста гъст още. Гороломов повече не мисли: той поизостана надире, чака да се изгубят конниците по другия бряг и бързо потегли из дола надолу. Той дезертираше.

Той приличаше на човек, който ходи на съня си без път и без съзнание. Той доста вървя тъй, без да знае къде. Небето се изясняваше, върховете на храсталците и на шубраците по бреговете се очъртаваха по-ясно. Гороломов усещаше, че отива в някоя бездна. Той се разделяше от другари и не знаеше какво ще срещне напреде си. Развидели се. Една гора се зачерня отпреде му. Той се упъти към нея. Когато се потули в гъстаката, той си малко отбърза. Слезна от коня, върза го и седна да размишлява какво да прави. Как той жалеше за „Марково коляно“. Но то е далеко, далеко... Той разбра, че сглупи, дето рискува живота си... Отдалечени пушечни гърмежи разцепиха въздуха... Отрядът навярно нападнаше. Завръзваше се битката. Гороломов стоя без дихание. Престрелката, ту по-силна, ту по-слаба, трая около половина час, па престана. Гороломов се разпусна. Той усети сладко удовлетворение, че бе далеко от примеждията. Никакво друго чувство го не движеше. Виделината бързо се възцаряваше и под клоните на гората. Той се озърташе безпокойно. Нищо още не беше нарушило глухотата наоколо. Той пропъзля напред, погледна през дънерите на обезлистените дървета и позна, че от гората нататък е равнище, дето се мерджелееше село. Дълги часове мисли какво да прави: да остане да пренощува тука в гората, безсмислено беше; той пак трябваше да я остави утре; после, гладът немилостиво дращеше желъдка му с ноктите си. Да се метне на коня и да върви на изток, към българската граница, беше крайно примеждливо. Добре, ако сполучеше да мине в България: там бе уверен в своята безнаказаност. Но ако паднеше в ръцете на сърбите, което бе най-вероятно, щяха тозчас да го

застрелят като злосторник: те отказаха на нашите доброволци качеството на военни люде. Тогава му дойде едно вдъхновение: той реши да се предаде доброволно на каквото сръбско началство намереше в селото. Като пленник животът му, па даже и честта му, бяха спасени. Той знаеше с каква басня да обясни после изчезването си от отряда, при самото начало на битката. Той одра прочее от дрехите си знаковете, които можеха да го издадат като конник-доброволец, зафърли всичкото си оръжие, прекръсти се (той сега вярваше в бога) и излезе из гората. Равнището беше безлюдно. Той се напъти смело към селото из дола, който го пресичаше, с бяла кърпа в ръка.

Войната се прекрати с пиротското примирие.

Нашите победоносни войски се завръщаха в окичената столица с китки и благословии.

Но най-гържествуващ беше капитан Гороломов. Когато той мина на парада пред двореца, яхнал на вран кон, с униформа лъснала от ордени и златни еполети, с лице надменно, с горда усмивка на венчан победоносец, всички погледи се устремиха към него. Князът му клюмна благодарително с глава.

Какво се беше случило с бежанеца?

Ето какво:

Кога влезе в сръбското село Живановац с високо дигната бяла кърпа, той намери силно смущение там: слухът за близостта на някакво българско военно тяло беше внесъл паника в селото: под нейното влияние трима солдати излязоха от една кръчма и се предадоха Гороломову с пушките си, мислейки, че неприятелят е вече в селото. Гороломов падаше от небето. Но за час той догади каква е работата... След половина час той с коня си изтупуркваше при своя отряд с известие, че превзел сам селото със солдатите и с оръжието! След малко доброволците завземаха Живановац. Гороломов беше обсипан с поздравления и с пофали от другарите си. Той им разказа покъртен как се заблудил в дола, как дирил напразно отряда, как в отчаянието си, че ще помислят, че е дезертирал, той решил да умре геройски и с гол нож се фърлил въз сърбите в селото; как по-явяването му причинило панически страх и прочее. И ето ти награди, повишения, слава... Тоя път сляпото щастие се наръгна на него и подпомогнато от ловкостта му, превръщаше позорното му бягство на победоносен триумф.

В това време на могилите около Сливница още пресни се чернееха

гробовете на други герои, които бяха отивали към неприятеля не с бели кърпи, а с щикове и ура.

Но чест тям, те и не бяха се борили за слава, а за да изпълнят една длъжност към отечеството. Тоя висок морал е едничката светла и благородна луча във войните, които инък са отвратителни и гнусни, като плод на честолюбивия бяс на ония, които ги правят необходими или експлоатират.

.....
Непрестанни ура цепеха ликуващия въздух.

А в тоя същия час, на други места в столицата, бяха въздишки и охания. Болниците отговаряха на улиците. Това приличаше на един протест.

Спасов лежеше в болницата, устроена в Народното събрание. Около му пшкаха петдесетина легла с ранени войници. Въздухът беше наситен с йод и други миризми от лекарства; често остри стонове, изпущани от нетърпими страдания, цепеха странната тишина. Върволицы доктори, фелдшери и сестри-милосердни мълчаливо забикаляха страдалците и привързваха раните им. Нямахше нищо триумфално в тая сграда, дето се пренасяха болки с геройско търпение, дето душите се каляваха тайно в горнилото на страданията и дето капеше кървавият пот от чело-то на България, което на улиците лаврите не оставяха да се види.

Спасов беше ранен от куршум в лявата ръка в едно успешно сблъскване с неприятеля, дето показва голямо хладнокръвие и безстрашливост. Два пъти трябва да я рови инструмента, за да ѝ земе опасния характер: той не беше въздъхнал дори. Той беше забравен тука, никой знак на внимание от правителството не беше го ободрил нравствено, а той беше заслужил наградата на един доблестен войник. Наградите и милостите партийни вятър сега ги отвяваше на друга страна... Спасов обаче се не оплакваше. Истинските героизми са смирени. Един ден видя, че се зададе Гороломов със сияещи гърди и лице. Той идеше да навести приятеля си, не толкоз с цел да му изяви съболезнования – от такова просто човеческо чувство сърцето му не беше способно да затупа – колкото да му покаже своя нагъл напредък във военното поприще. Спасов се намръщи неволно. Той бе узнал тука за утрепването на Неделкова и Гороломов му вдъхваше непреодолимо отвращение.

– Добър ден, батенка мой – каза Гороломов с фамилиарно-благоволителен тон, като му подаваше отдалеко ръка.

Спасов не подаде своята и прибъбра глухо:

– Извинете, не мога да се мърдам.

– Ах, пардон, забравих... Е, как отива работата? Слава богу, добре? Спасов само клюмна с глава.

Гороломов, зянат със себе си, не забеляза студеното изражение на Спасовото лице. Той подзе, като седна на края на леглото.

– Както и да е, Спасов, оживяхме, то е главното... А колко чудеса в малко време! Война, батенка мой... Е, поздрави ме де – каза той усмихнат, като си изпъчи гърдите глезено.

– Честито – повече изпъшка, отколкото издума раненият и фърли бърз поглед на емайловия кръст.

Гороломов се позачуди за малкото участие, което Спасов земаше в радостта му. Той го изгледа внимателно.

– Ти, види се, да страдаш силно още... Ах, драги приятелю, аз бих се задоволил с половината от успехите си, за да бъдеш ти само здрав.

Спасовото лице се изчерви от негодувание, което Гороломов не разбра. Той си поизправи главата, за да поеме по-свободно, и каза нервно:

– Благодаря за такова великодушие, Гороломов.

– Да – продължи Гороломов, – а представи си какво разочарование! Примирие! Едвам се почна войната и ето, озовава се тоя мерзавец Кевенхюлер и князът като баба подписва примирие... Аз лично му изказах възмущението си, представи си, той призна... Това е позор! Ние трябваше да продиктуваме Милану мира в Белград... Нашият поход се свърши по крастав начин, нали? Но това не е главното. После, представи си, и аз останах наред пътя: ни риба, ни месо, както казват русите... Капитан, и баста. И има още хора, които ми завиждат. А аз едвам познах истинското си призвание, едвам напипах жилата на рудата си... Ей богу, мене ме преследва съдбата ми... Та и какво беше делото ми в Живановац?... Враговете бягат пред тебе като подплашено стадо; трима келяви сърби, които идат и ти казват: „Предамо се, брачо!“ Ха, ха, ха, още „брачо!“ Воть подлещи!... И няколко пушки с тесащи... То си не струваше трудът само... Герой, рекли всички, герой! Да, ще речеш, „на безрибие и рак риба“... Това е така. Но съгласи се какви велики военни дарования умряха в тоя глупав мир... Тщета, голяма тщета, батенка мой, Спасов.

Спасов нетърпеливо слушаше тая безсърдечна и безочлива фанфаронада. Той поглеждаше кога ще дойде фелдшерът да съкрати нравствените му мъчения. Гороломов се обърна пак:

– Спасов, ти не си видял образа ми в илюстрацията? Да ти го донеса.

– Не правете труд.

– И какви нахали, представи си, турили отдолу: „Гороломов – герой от сръбската война!“

– Радвам се за това, защото инък щях да мисля, че си само герой в пловдивските полицейски участъци – каза Спасов, като го устреми със запален от гняв поглед.

Гороломов го изгледа смаян.

– Не те разбирам, Спасов!

– А аз те разбрах добре!

– Тоест, накъде бият тия думи? – И Гороломов стана.

На Спасов притъмня пред очите, той не отговори. Яростта го задушаваше. По симпатия и раната му го заболя силно. Той замижа с болезнено набърчено лице, за да не види Гороломова.

Гороломов, вдървен, очакваше Спасова да отвори очи и да му отговори. Но той мязаше на един осъден пред това страдалческо легло. Той се отстрани, за да даде път на една сестра милосердна. Тя се спря при леглото и попита ласкаво:

– Спасов, спите ли?

При тоя приветлив глас Спасов откри очите си. Благодарно спокойствие се разля по лицето му. Гороломов с офицерска кокетливост се наведе да види сестрата право в лицето. И той потръпна: видя Марийка Неделкова.

Тя беше прилична, черноока, напета мома, с детски нежен, добър, но меланхолически поглед, който скриваха дълги клепачи. Червеният кръст на бяло, защит на гърдите ѝ, придаваше ѝ вид на жрица. Присъствието на младата девойка в това място на въздишките осветляваше го с лъчите на упованието и надеждата. Тя чувствуваше на себе си погледите на толкова страдалци и лъчезарната усмивка се не губеше от печалното ѝ лице. Тя разпита Спасова как се чувства, пригответи ловко потребните неща за превързване раната му, без да фърли поне един поглед на Гороломова. Спасов избягваше също погледа му. Той видя, че е съвсем излишен тука, и си отиде, пламнал до ушите, като изскърца със зъби.

Той се завърна у тях си разярен. Той се не побираше в кожата си и не можеше да си прости унижението, в което се постави пред тоя нищожен Спасов и пред тая загубена мома. Храчката на баща ѝ не го възмути толкова – тя нямаше свидетели, – колкото гордото пренебрежение на тия две болнични същества... Но горчивите му мисли бидоха прекъснати от денщика, който му връчи приглашение за вечеря в двореца.

Мина се няколко време. Гороломов играеше видна роля вече в съветите, дето се решаваха съдбините на страната. Готвеха го за един висок държавен пост. Една заран, когато си бе облякъл вече блестящия мундир и възсукал черните мустаци с маджарска помада, денщикът му доложи, че някаква млада госпожа пита за него.

Лицето му светна победоносно.

– Мария е – каза си той, – вчерашното й разсърдване беше само женско кокетство, разбрах я... Пак ще ми дойде под ботуша.

– Помоли я да влезе – заповяда той на денщика и фърли бръз поглед на огледалото.

Влезе Зинаида Матвеевна!

Тя беше току-що пристигнала като сестра милосърдна при амбулантата на швейцарския Червен кръст.

– Ах, скъпи Панайот Петрович! – извика тя възторжено и се спусна към него.

Гороломов прие поздравленията й крайно смутен.

– Здравствуй, любезна Зино – отговори той с пресилена любезност. Очевидно, нейното дохаждане в София го изуми неприятно.

Тя не забеляза това.

– Как, ти се не надяваше да ме видиш тука, нали? Признай се: сюрприз! – смееше се тя щастливо – какво, трябваше и ние да помогнем на човеческите бедствия... Ну, поздравлявам те, гълъбче, със славата ти. С чин и ордени. Вот моят Панайот Петрович е герой!... Но, не се конфузи де, дай да те цалуна пак, но по лаврите тоя път – и тя го цалуна звънливо по челото. После зафърли небрежно връхната си дреха и прибави: – Но по-после ще ми опишеш военните си подвизи един по един, а сега кажи ми намираш ли ме по-хубава?

И тя го загледа в очите разгалено. Студът на улицата беше изкарал пресен румянец на бузата й; светлите й умни очи играеха жизнерадостно.

– Прекрасно, Зинаида Матвеевна – отговори принудено Гороломов и със зъби пришушна: – Кой бяс те доведе тука! – Защото в упоението на успехите си той беше съвсем забравил госпожица Берендеева и обещанието си, както забравяше всичко, което не влазяше в областта на неговото себелюбиво тщеславие.

Той не можа да се стърпи и й каза:

– Ах, Зинаида Матвеевна, каква охота да бягаш тука от Швейцария посред зима? Това е лудост.

– Обязаност човеческа, Панаша, вижд тия проклети войни какви

жертви, какви страдания...

– Защо проклетите войни? – пресече я Гороломов... – Войните са закон природен.

– Ну, над природния закон има по-висок закон на съвестта: той ни заповяда да облекчаваме поне злините, които не могат да се избягнат.

– Ох, тия сантименталности...

– Как? Панайот Петрович? Да не подаваме ръка за помощ на страждущето човечество! Пак чудак! – каза поудивена курсистката.

– Оставете се от тия човечества, от тия гръмки думи... Аз се убедих вече от опита на живота, че нашите принципи и идеали не са друго освен празни мехури... Животът е хазартна игра, Зинаида Матвеевна. Който има силно чело, той разбива стената. Щастливият – щастлив, а нещастният – зарежи го; нищо няма да го спаси: той трябва да загине.

Зинаида го изгледа поразена.

– Панайот Петрович, какъв е тоя език у тебе? Пак крайности, пак чудачества! – После прибави добродушно: – Любопитно е сега щеш ли да се върнеш да продължаваш в Цюрих, като вкуси от тия работици – и тия бараше сребърния и емайловия кръстове на гърдите му.

– Невъзможно, Зинаида Матвеевна.

Зинаида го изгледа въпросително.

– Отечеството... Зинаида Матвеевна... Момент велик сега... Трябват сили...

– Значи, прегръщаш военната кариера?

– О не, да беше траяла войната – друго: кариера велика... Но тоя проклет мир, който насила ни навръзват... Не, господарствена кариера и блестяща.

– Що, министър може би?

Гороломов само климна и се усмихна.

Девојката се позамисли на миг.

– А нашите високи мечти? А *Ураган*? Значи, напушаш! – каза тя удивена.

– *Ураган*? Ах, Зинаида Матвеевна, защо не кажеш: „Нашите детински глупости?“ Аз изтрезнях вече от пианството на смешния хуманизъм и на разни урагани. Светът е такъв, какъвто си е. Никой не може да го управи... най-умното е да се ползуваш от обстоятелствата. Смях е да гошиш дивото, когато си уловил питомното.

– Странно впрочем... Отдавна ли беше, когато ти се възмущаваше от народни паразити и вярваше в доброто и в прогреса? Какъв прелом, Панайот Петрович, стидно! – каза девојката живо...

– Да, отдавна, отдавна, много отдавна беше! – когато господ ходеше по бели гащи, Зинаида Матвеевна!... Но аз изтрезнях! Днес познавам само един бог, само един прогрес: личното щастие и баста!

Гороломов произнесе това цинично признание с раздражен глас, защото той чувствуваше, че разговорът непобедимо водеше към неприятна тема... Ставаше му неловко. Зинаида Матвеевна помнеше, навярно, по-добре словото му, отколкото сам той, и му го наумяваше с присъствието си. Тя му се навръзваше на врата сега, когато той имаше желание да бъде свободен. Но той трябваше по-скоро и веднаж завинаги да се разчисти с нея. Той имаше един куп способности, или жестоки, или низки – той избра последните: те го отговаряха на природата му. Той си направи печално лице и въздъхна дълбоко.

– Защо въздишаш, Панайот Петрович? Напразно, ти трябва да се радваш, ако не за друго, поне задето виждаш своята Зинаида – и тя го гледаше нежно.

– Ах, именно за това скърбя, драга Зинаидо.

Девојката изгуби цвета си. Тя го погледна неспокойно и попита бързо:

– Що има, Панайот Петрович?

– Зинаида Матвеевна, аз съм голям престъпник пред вас. Аз съм жертва на съдбата си и най-нешастния човек – каза той с трагически вид.

– Що е, за бога?

Той наведе глава и я фана за ръцете.

– Слушай моята изповед като честен човек, па презирай ме или прости ме.

Гороломов с убито лице, с разтроган глас ѝ разказа либенето си преди три години с Марийка, клетвата, която ѝ бе дал, нещастията, които донесе тая любовна връзка на момата и които, по своята непростителна ветреност, не предотврати тогава, макар че би можал; товарът, който тежеше на съвестта му за тая жестокост към една любяща девојка; после, новото си увлечение в Швейцария в Зинаида, от която бе опленен и тогава, и сега, заблудението, в което я бе държал против волята си, като ѝ скри священото си задължение към Мария; после – срещането с Мария – жертвата си, раздирателната сцена, която последва, страшната борба между дългът от една страна и сърцето от друга – борба, която потресе цялото му същество и в която той просеше помощта я съветите на Зинаида, за да излезе честно из нея.

Лицето на курсистката беше помрачено. Тая горка изповед, която

нанасяше смъртен удар на надеждите ѝ, я прободеше и покърти.

– Панайот Петрович – продума тя, – ти постъпваш като благороден човек... Аз се отказвам доброволно от щастието си; направи щастлива девицата, която има повече право на твоята привязаност.

Гороломов ѝ зе ръката и я цалуна от благодарност... Той едвам скриваше радостта си.

Но след тия думи страданията внезапно победиха твърдостта на младата рускиня. Сълзи бликнаха по очите ѝ... Тя бързо облеche дрехата си и преди да иде към вратата, обърна се към Гороломова:

– Бъдете уверени, мосъе Гороломов, че ви се не сърдя. – Но гласът на бедната девойка отслабна задавен.

В това време вратата се отвори и влезе Спасов. Той беше в граждански дрехи и твърде приbledнял. Лявата му ръка висеше на подвезка.

– Здравствуй, Спасов! – каза неволно Гороломов.

– Курудимов! Ти си един безчестен човек! – повтори натъртено Спасов. – Не ти стигна, дето опозори и уби нравствено Мария; не ти стигна, че уби зверски баща ѝ в тъмницата, а сега си си позволил да се гавриш пак с жертвата си, безсъвестнико!

– Не те разбирам!

– Не ме разбираш? – изрева въвн от себе си Спасов. – Вчера си ходил при Марийка, та си ѝ нанесъл гнусни оскърбления и ѝ си предлагал мерзости, за каквито само ти си способен... У тебе няма капка човещина!

– То е моя работа... Тебе каква ти е Мария, та се грижиш?...

– Годеница ми е, лъжливи герою!

И с едно силно дръпане Спасов отпра еполета му и махна да то перне с него по лицето.

Гороломов се отдръпна в ужас, като викаше към рускинята:

– Сумасшедший! Сумасшедший!

Спасов го погледа разтреперан, па излезе полека.

Курсистката присъствува немешката на тази сцена. Но тя разбира почти всичко. Нейната женска догадливост позна, че тука беше въпроса за същата Мария, за която одева ѝ говори Гороломов тъй трогателно. По неговото страшно смущение тя позна, че са истински калните дела, в които го изобличаваше гостът, и че одева е слушала лъжи, а по позорното и безответно приемане оскърблението, и още с еполета, тя видя пред

себе си подлец.

Тя го изгори с презрителния си поглед и изскокна.

Гороломов дълго оста като слисан. От прехласнатост той даже не можеше да прочете визитните картички на двама кореспонденти, които чакаха на вратата му.

.....

Мирът се сключи, но господ не даде мир на България. Трусове продължаваха да я разклащат от основи. Черни облаци затуляха от нея слънцето на правдата и милосердието... Гороломов следваше да става велик. Из литературата, из науката, из идеологията, из армията и човешината той излезе банкрот. Животът му оставяше една врата отворена: политиката. Той плуваше сега в мъгните талази на стихията си. Стана публицист и извика на живот най-зверските инстинкти на сганта, писа кръвнишки членове, посипани с барут и петрол, които разнасяха из въздуха шумът от костоломието и миризмата на гробищата и салханите... И славата на името му растеше!

* * *

Мина се още време. В събранието у един министър, дето случайно присъствуваше и Китеров, дошъл наскоро от Русия, ставаше дума за запразнянето един твърде важен господарствен пост, останал сега вакантен. Гороломовото име падна от всичките уста.

– Та вие знаете ли кой е Гороломов? – каза Китеров очуден. – Той биде изгонен позорно от университета?

– За убежденията си, да – възрази министърът.

– За убеждения? Не, той открадна едно брилянтново перо из един магазин, затова бе изключен.

Всичките зяпнаха в недоумение и недоверчиво.

– Аз не ви говоря и за тукашната му репутация...

Събранието се пошушука една минута.

– Гороломов е една сила – каза внушително един министър.

– Сила е – потвърди друг министър.

– Сила, сила – отзоваха се важно и другите.

Разговорът мина на друг предмет...

Източник: Словото

Набиране: Надежда Владимирова и Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4410>]